

ZENON UCHNAST
Lublin

PRĘŻNOŚĆ OSOBOWA EMPIRYCZNA TYPOLOGIA I METODA POMIARU

Popularyzowana od lat sześćdziesiątych problematyka samoaktualizacji systematycznie ustępuje wzrastającemu zainteresowaniu prężnością ego (*ego-resiliency*). O ile w literaturze podejmującej problematykę samoaktualizacji wiele uwagi poświęca się warunkom sprzyjającym jej ujawnianiu się i rozwojowi, o tyle prężność ego ujmuje się raczej jako ciągle rozwijaną i udoskonalaną zdolność do zaradnego i adekwatnego radzenia sobie w realizacji codziennych zadań w zmiennych, nierzadko stresujących, warunkach życia (Kolton, Dwarshuis 1973; Garnezy, Masten 1986; Beardslee 1989).

Ostatnio, w kolejnych trzech numerach *Journal of Personality and Social Psychology* z roku 1996 podsumowano dotychczasowe osiągnięcia w tej dziedzinie. Problematykę tę spopularyzował nieco wcześniej (1992 r.) Robert Jay Liffton książkową publikacją o znamienym tytule: *Prometejski self – ludzka prężność w epoce fragmentaryzacji*. Nadto do popularyzacji tej problematyki przyczynił się również Daniel Goleman w *Inteligencji emocjonalnej* (New York 1995), która została opublikowana w Polsce (1997) jako światowy bestseller.

Osobowościowe aspekty *ego-resiliency* określił po raz pierwszy Jack Block (1965) w kontekście prowadzonych badań empirycznych nad współzmiennością samokontroli (*self-control*) i potrzeby społecznej aprobaty (*social desirability*) mierzonej za pomocą kwestionariusza MMPI. Wówczas Block stwierdził, że osoby umiarkowanie niezależne pod tym względem mają poczucie osobistej tożsamości, cechuje je samowystarczalność i stosunkowo niski stopień koncentracji na sobie. Osoby te nie ujawniają tendencji do krytykanctwa czy cynizmu, ale też nie są bynajmniej łatwowierne. Block dostrzegał u tych osób większe nasilenie potrzeby autonomii, bez skłonności do nieustępliwości czy też do jakichś ekscentrycznych zachowań. Osoby te odznaczają się raczej zdolnością do zachowań elastycznych, nawet w zmiennych czy stresujących warunkach

życiowych. Przy czym, po ustąpieniu czynników stresujących, osoby te powracają do uprzedniej, właściwej sobie, orientacji życiowej.

Tego rodzaju układ cech osobowości, stwierdził Block (1965, 111), określa się zazwyczaj jako przejaw „siły ego” (*ego-strength*). Block uznał jednak ten termin za wieloznaczny i zaproponował w jego miejsce termin *ego-resiliency*. Słowo *resiliency* – zdaniem Blocka – ma określać zdolność do życiowej zaradności w zmieniających się warunkach, adekwatnego przystosowywania się i zaangażowania w sprawy życia codziennego. Słowo *ego* natomiast – zauważa Block – ma odnosić tę zdolność do strukturalnych aspektów osobowości. Dlatego terminy te użyte łącznie jako *ego-resiliency* (prężność ego) określają typ osoby zdolnej do przystosowywania się w zmiennych warunkach życiowych w sposób adekwatny, spójny i wytrwały, szczególnie w sytuacjach nowych wymagań i w sytuacjach stresujących poprzez odpowiednie dostrajanie (*tuning*) zarówno własnych zdolności i sprawności, jak i odpowiedniego wykorzystania sprzyjających czynników otoczenia (*responsive coping*). W związku z czym osoby z brakiem „prężności ego” (PE) – stwierdza Block – ujawniają „kruchą” strukturę osobowości i raczej niski próg frustracji. W związku z czym osoby o niskiej prężności reagują zazwyczaj na nowe i stresujące sytuacje w sposób sztywny i chaotyczny z poczuciem narastania „rozlanego” niepokoju.

Tymczasem jednostki charakteryzujące się prężnością ego cechuje zdolność do utrzymania w stanie względnej równowagi własnej impulsywności i potrzebę jej kontrolowania z uwagi na wymogi otoczenia zachowania. Sprzyja to rozwojowi własnej zaradności, pomysłowości i wytrwałości w wykorzystywaniu osobistych i dostępnych w danej sytuacji zasobów, stosowania odpowiednich strategii radzenia sobie z napotykanymi trudnościami społecznymi, osobistymi czy poznawczymi (*coping resourcefully*). Nadto prężność osobowościowa ujawnia się również i w tym, że po ustaniu czynników stresujących jednostka powraca do właściwego sobie sposobu funkcjonowania, wewnętrznej równowagi i regeneracji własnych zasobów osobowościowych.

Akcentuje się, iż prężność ego określana jest nie tyle w terminach jakichś zewnętrznych form zachowania, ile raczej jako podstawowa właściwość osobowościowych regulacyjnych procesów, które podmiot elastycznie dostosowuje do wymagań otoczenia i własnych możliwości adekwatnego radzenia sobie z nimi. W związku z czym Block (1965, 110; 1996) traktuje prężność ego jako charakterologiczną właściwość, która ujawnia się w mniej lub bardziej stałym

stylu radzenia sobie z wyzwaniami i stresami w zmieniających się warunkach życia, z zachowaniem własnej tożsamości i własnej orientacji życiowej¹.

I. OKREŚLENIE PRĘŻNOŚCI EGO I JEJ OPERACJONALIZACJA

J. Block (1991) podjął próbę operacjonalizacji prężności ego (PE) za pomocą Kalifornijskiego Q-sortu dla dorosłych (California Adult Q-sort – CAQ). Dziewięciu ekspertów charakteryzowało konkretne osoby za pomocą stwierdzeń CAQ w aspekcie definicyjnie określonej PE. Spośród 100 stwierdzeń CAQ wyodrębniono 26 stwierdzeń ujmujących najbardziej i najmniej charakterystyczne dla PE sposoby funkcjonowania w relacjach międzyludzkich. Stwierdzenia te, wraz z numeracją CAQ, prezentuję poniżej w kolejności podanej przez E. Klohnen (1996, 1079):

Tabela 1. Symptomy prężności ego ujmowane w CAQ

Najbardziej charakterystyczne dla PE		Najmniej charakterystyczne dla PE	
1	Zdaje sobie sprawę z motywów swego zachowania.	1	Słabe mechanizmy obronne; niedostateczne przystosowanie w sytuacji stresu.
2	Cechuje go serdeczność; zdolność do bliskich relacji.	2	Jest nieskuteczny.
3	Ma społeczny talent i poczucie pewności siebie.	3	Trudny w kontakcie; z poczuciem niepewności i kompleksów.
4	Jest produktywny; doprowadza do końca podjęte prace.	4	W sytuacji nawet niewielkiej frustracji irytuje się i reaguje w sposób przesadny.
5	Ma spokojny i zrelaksowany sposób bycia.	5	Nie przyznaje się do przykrych doświadczeń i myśli.
6	Sprawny w relacjach społecznych, wymagających działania z wyobraźnią.	6	Mimo zmiany pełnionych ról społecznych ustosunkowuje się do innych zawsze w taki sam sposób.
7	Potrafi dostrzec to, co jest istotne w relacjach międzyludzkich.	7	W istocie jest ciągle zaniepokojony.

¹ Maszynopis artykułu J. Blocka z roku 1995, na który powołuje się Goleman (1997, 82 i 476), został opublikowany w roku następnym i do tekstu tegoż artykułu często odwołują się.

Najbardziej charakterystyczne dla PE		Najmniej charakterystyczne dla PE	
8	W napotkanych problemach potrafi ująć to, co najważniejsze.	8	W sytuacji napotkanych przeciwności czy frustracji ulega im lub wycofuje się.
9	Ma poczucie zależności i jest autentycznie odpowiedzialną osobą.	9	Jest emocjonalnie nijaki, bez wyrazu.
10	Ma wyczucie humoru.	10	Jest podatny na realne czy wyobrażone zagrożenie; zależniony.
11	Ceni własną niezależność i autonomię.	11	Skłonny do ciągłego zamartwiania się.
12	Łatwo zjednuje sobie przychyłność i akceptację.	12	Czuje się pokrzywdzonym przez życie.
13	Ma poczucie humoru.	13	Ma poczucie braku sensu życia.

Klohnen (1996) poddała analizie czynnikowej dane empiryczne uzyskane od 558 osób w odpowiedzi na pytania sformułowane odpowiednio do treści powyższych 26 stwierdzeń CAQ. W końcu Klohnen stwierdziła, iż PE jest wielowymiarowym konstruktem osobowościowym. Podstawowe jego czynniki to ufny optymizm, aktywność produktywna, wgląd i serdeczność oraz sprawna ekspresja. W ten sposób zoperacjonalizowana prężność ego stanowiła dla Klohnen podstawę do wyodrębnienia 29 stwierdzeń z 427 stwierdzeń Kalifornijskiego Inwentarza Osobowości (CPI), z których utworzyła odrębną czteroczynnikową skalę PE.

Należy jeszcze nadmienić, iż Block i Kremen (1996) opublikowali skalę samoopisu w aspekcie prężności ego (Ego-Resiliency Scale – ER-89). Na czterostopniowej skali ocenia się 14 stwierdzeń określających PE. Badacze uzyskali wysokie wskaźniki trafności tej skali w odniesieniu do danych uzyskanych przez osoby badane za pomocą Kalifornijskiego Q-sort dla dorosłych (CAQ) i za pomocą Wechslera testu inteligencji dla dorosłych (WAIS-R). Osoby, które uzyskały wyższy poziom PE – stwierdzają Block i Kremen – są bardziej kompetentne i działają w sposób adekwatny, szczególnie w sytuacjach, gdy relacje międzyludzkie stają się trudne i mało klarowne. Podsumowując wyniki swych analiz Block i Kremen stwierdzają, iż zarówno inteligencję, którą mierzy się za pomocą WAIS-R, jak i prężność ego, odnosić należy nie tyle do jakichś obserwowalnych cech zachowania, ile raczej do procesów wykonawczych (*executive processes*). Przy czym zwraca się wówczas uwagę, iż pojęcia te

ujmują różne rodzaje procesów wykonawczych warunkujących adekwatne bio-społeczne przystosowanie się jednostki do zmieniających się warunków życia.

W określeniach inteligencji, nawet w tych, które akcentują jej aspekty funkcjonalne – zdaniem Blocka i Kremena – ciągle wyakcentowuje się znaczenie „poznawczych” sprawności w zakresie przetwarzania informacji i racjonalnego rozwiązywania problemów. Nie docenia się zazwyczaj znaczenia afektywno-motywacyjnych aspektów zachowania, które są pierwotne w stosunku do poznawczych zdolności, które są wykorzystywane w procesie przystosowania się w zmiennych warunkach funkcjonowania. Block określa te czynniki za pomocą uogólnionego terminu „prężność ego” (ER), jako układ zdolności jednostki do dostrajania czy harmonizacji (*tuning*) własnych pragnień i dążeń odpowiednio do aktualnych i przyszłych zewnętrznych uwarunkowań i własnych sprawności. Chodzi tu zatem o ujęcie sprawności w zakresie skutecznej regulacji własnej afektywnej impulsywności oraz motywacyjnych napięć i nacisków odpowiednio do danych możliwości i ograniczeń psychospołecznych. Aspekty te – zauważa Block – ujmowane są coraz częściej również za pomocą terminu „inteligencja społeczna” (Walker, Foley 1973; Sternberg, Smith 1985; Brody 1992; Kosmitzki, John 1993) czy też „inteligencja emocjonalna” (Salovey, Mayer 1990). Można by nadmienić, iż Goleman (1997, 82) przyznaje, że opracowana przez Blocka metoda pomiaru prężności ego (*ego-resiliency*)² ujmuje to, co wchodzi w zakres inteligencji emocjonalnej. W związku z czym Goleman (1997, 476) sugeruje, by pomiar prężności ego (elastyczności ego) traktować zastępczo jako pomiar inteligencji emocjonalnej, podobnie jak wyniki testów osiągnięć szkolnych traktuje się jako miernik ilorazu inteligencji.

II. PRÓBY TYPOLOGIZACJI PRĘŻNOŚCI EGO

Jack Block i jego współpracownicy akcentując wielowymiarowość osobowościowej struktury prężności ego zwracają szczególną uwagę, iż chodzi im nie tyle o różnicowanie ludzi w aspekcie pewnych cech osobowości, ile raczej o ujęcie pewnego układu cech jako wyznacznika charakteru konkretnej osoby.

² W Golemana *Emocjonalnej inteligencji* (przekład A. Jankowskiego) termin „ego-resiliency” jest oddany terminem „elastyczność-ego”. Jednak przymiotnik „elastyczność” określa raczej właściwości przedmiotów, tymczasem sens terminu „resiliency” w odniesieniu do ludzi wyrażany jest w słownikach raczej terminem „prężność”.

Innymi słowy, w opisie struktury osobowości praktykowane jest w tym wypadku podejście typologizujące, które zorientowane jest na określenie tych kategorii osób, które mają podobną konfigurację cech osobowości, zdolności, postaw. Ten rodzaj podejścia zainicjował Block (1971), opierając się na danych empirycznych z samoopisu za pomocą wspomnianego CAQ-sortu i danych z obserwacji podłużnej. Block wyodrębnił wówczas trzy typy osobowości: osoby prężne (*Resilients*), osoby o zawyżonej i usztywnionej samokontroli (*Vulnerable Overcontrollers*) oraz osoby o niestabilnej samokontroli (*Unsettled Undercontrollers*). Dalsze badania w tej dziedzinie przeprowadzili Robins i in. (1996) na 300-osobowej grupie młodzieży. Wyniki ze statystycznych analiz (korelacje, analizy czynnikowe, analizy wariancji) stanowiły dla tych badaczy podstawę do stwierdzenia, iż wyodrębnione przez Blocka trzy typy osobowości mają podstawy w danych empirycznych zebranych za pomocą kwestionariuszy osobowości pozwalających na określenie poziomu samokontroli i podstawowych wymiarów cech osobowości tzw. Wielkiej Piątki (NEO-PI). Nadto wzięto pod uwagę również poziom inteligencji osób badanych, określanej za pomocą WISC-R, oraz dane z obserwacji ich zachowania w szkole i ich wyniki w nauce szkolnej. W końcowych wnioskach badacze ci sformułowali postulat prowadzenia dalszych badań nad etiologią i rozwojowymi aspektami wyodrębnionych typów osobowości, akcentując potrzebę dalszej weryfikacji w badaniach podłużnych stałości układów cech w strukturze osobowości reprezentantów wyodrębnionych typów osób.

Opublikowana ostatnia wersja Blocka Skali Prężności Ego (ER-89) stanowić może dobry punkt wyjścia do dalszych prac nad operacjonalizacją psychometrycznych kryteriów typologizacji w zakresie prężności ego jako właściwości charakterologicznej. Rzetelność i trafność skali ER-89, która – według Blocka i Kremena (1996) – określa poziom „czystej” prężności (*Pure ER*), została potwierdzona wysokim wskaźnikiem zgodności wyników uzyskanych za pomocą tej skali a danymi psychometrycznymi uzyskanych za pomocą Kalifornijskiego Q-sortu (CAQ) wyników z badań inteligencji testem WISC-R (*Pure IQ*) oraz danych z obserwacji osiągnięć szkolnych. Co więcej, Goleman – jak wspomniano – uznał Blocka metodę pomiaru prężności ego jako zastępczą metodę pomiaru opisywanej przez niego inteligencji emocjonalnej.

Niemniej jednak należy zauważyć, że Blocka skala ER-89 jest jednowymiarowa i z tych racji dane psychometryczne uzyskane za jej pomocą nie mogą stanowić bezpośredniej podstawy do ich interpretacji w aspekcie pewnej stabilnej struktury cech i postaw. Z tych też racji dane te nie mogą również stanowić wystarczająco zasadnej podstawy do formułowania hipotez odnośnie do akcen-

towanych często aspektów afektywno-motywacyjnych prężności osobowościowej.

Tymczasem wymiary afektywno-motywacyjne prężności ego można ująć na bazie założeń A. Masłowa (1986, 52) teorii motywacji, w szczególności w aspekcie opisanego przez niego podstawowego (egzystencjalnego) dylematu rozwojowego: *Bezpieczeństwo <- Osoba -> Wzrost*.

Znaczące w tym względzie mogą okazać się dane empiryczne zebrane za pomocą Kwestionariusza Poczucia Bezpieczeństwa (Uchnast 1990) i Blocka skali ER-89. Wydaje się, że metody te zastosowane łącznie mogą dostarczyć odpowiednich podstaw do operacjonalizacji wyznaczników struktury charakterologicznej prężności osobowej, która warunkuje adekwatne funkcjonowanie i dynamikę procesu rozwojowego jednostki ludzkiej.

III. POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA A PRĘŻNOŚĆ-EGO

Czynnikowy Kwestionariusz Poczucia Bezpieczeństwa – KPB (Uchnast 1990) służy do pomiaru syndromu poczucia bezpieczeństwa, który Masłowa (1952) opisał w formie 14 paralelnych symptomów. Ujęte przez Masłowa symptomy tegoż syndromu wydają się bardzo bliskie tym, które Block przypisuje *prężności ego*, a Goleman *inteligencji emocjonalnej*.

Tabela 2. Symptomy syndromu poczucia bezpieczeństwa i braku poczucia bezpieczeństwa (Masłowa 1952)

Poczucie bezpieczeństwa	Brak poczucia bezpieczeństwa
1. Poczucie bycia lubianym, akceptowanym, traktowanym serdecznie.	1. Poczucie braku akceptacji, bycia odrzuconym, niekochanym, traktowanym z chłodem i bez uczuć życzliwości; bycia pogardzonym, nienawidzonym.
2. Poczucie przynależności; bycia w świecie jak u siebie, bycia na własnym miejscu, zajmowania swego miejsca w grupie.	2. Poczucie izolacji, wyobcowania, samotności; poczucie wyodrębniania się, własnej indywidualności.
3. Poczucie bezpieczeństwa; rzadko kiedy czuje się zagrożony, załkniiony.	3. Stałe poczucie niepokoju, możliwości niebezpieczeństwa i zagrożenia.

Poczucie bezpieczeństwa	Brak poczucia bezpieczeństwa
4. Spostrzeganie świata i życia jako czegoś przyjemnego, przyjacielskiego, życzliwego i serdecznego.	4. Spostrzeganie świata i życia w ogóle jako czegoś niebezpiecznego, wymagającego czy wrogiego, w którym rządzi prawo dżungli – jeden jest przeciw drugiemu; pożera się lub jest się pożartym.
5. Spostrzeganie innych jako istoty z natury dobre, miłe, przyjacielskie, życzliwe i serdeczne.	5. Spostrzeganie innych jako istoty z natury złe, złośliwe i egoistyczne, jako niebezpieczne, przesądne i nienawistne.
6. Uczucie przyjaźni i zaufania do innych; w stosunku do innych mało wrogości, a raczej tolerancja; spontaniczne ekspresje serdeczności.	6. Poczucie braku zaufania; niechęć i zazdrość względem innych; dużo wrogości, przesądów i nienawiści.
7. Optymistyczne nastawienie, przewidywanie raczej pomyślnego biegu wydarzeń.	7. Pesymistyczne nastawienie; przewidywanie tego, co najgorsze może się zdarzyć.
8. Poczucie zadowolenia i osobistego szczęścia w życiu.	8. Skłonność do poczucia niezadowolenia i zawiedzenia się; czuje się pokrzywdzonym i nieszczęśliwym.
9. Poczucie wyciszenia i spokoju, relaksu, bezkonfliktowości, emocjonalnej stabilności.	9. Poczucie napięcia, pobudzenia i stanu konfliktu, co przejawiać się może np. w ogólnej „nerwowości”, zmęczeniu, drażliwości, w emocjonalnej zmienności, poczuciu niepewności, braku wewnętrznej spójności.
10. Spontaniczność w funkcjonowaniu, zdolność do ukierunkowania się raczej na świat i innych niż na siebie samego, na własne „ja”.	10. Tendencja do kompulsywnego analizowania własnych przeżyć i odczuć.
11. Akceptacja siebie, tolerancja różnych, czasem odmiennych, odczuć i zachowań, akceptacja własnej impulsywności.	11. Poczucie zniechęcenia, poczucie winy, wstydu, grzeszności; tendencje samobójcze, brak odwagi.
12. Pragnienie posiadania siły i zdobycia potrzebnych kompetencji raczej w celu rozwiązywania napotykaných problemów, niż w celu wykazania własnej wyższości w stosunku do innych; zasadna ocena siebie, poczucie siły, odwagi.	12. Zaburzenia w zakresie oceny samego siebie, własnych kompetencji, przesadne ambicje, dążenie do zdobycia mocy, znaczącej pozycji społecznej, agresywność, pogoń za materialnymi dobrami, zazdrość; lub/i tendencje masochistyczne, nadmierna zależność, kompulsywna uległość, poczucie niższości, słabości, bezradności.

Poczucie bezpieczeństwa	Brak poczucia bezpieczeństwa
13. Względny brak neurotycznych czy psychotycznych zachowań, realistyczne radzenie sobie w życiu.	13. Stała potrzeba zabezpieczania się przed czymś; neurotyczne tendencje do postaw obronnych, ucieczki, ciągłego poprawiania; skłonność do zachowań psychotycznych.
14. „Społeczne zainteresowania” (w sensie Adlerowskim); gotowość do współpracy, zainteresowanie sprawami innych, sympatyczne ustosunkowanie.	14. Tendencje do zachowań samolubnych, egocentrycznych, indywidualistycznych.

Trzy pierwsze symptomy – według Masłowa – określają źródłowe aspekty ujmowanego syndromu, natomiast dalsze symptomy określają cechy wtórne, tj. skutki zaspokojenia lub udaremnienia trzech podstawowych potrzeb, które są utrwalane w ciągu indywidualnego rozwoju jednostki ludzkiej. Cechy te – zdaniem Masłowa – mają charakter głębokich charakterologicznych postaw (symptomy: 4, 5, 6, 7, 10 i 11) i skłonności do reaktywnych zachowań (symptomy: 8, 9, 12, 13 i 14).

Masłowa hipoteza o istnieniu trzech źródłowych symptomów syndromu poczucia bezpieczeństwa została potwierdzona na podstawie wyników analizy czynnikowej przeprowadzonej na danych psychometrycznych uzyskanych za pomocą Masłowa 75 itemów „Security-Insecurity Inventory” z roku 1952 (Uchnast 1990). O ile jednak za pomocą Masłowa Inwentarza S-I można określić jedynie poziom uogólnionego (jednowymiarowego) poczucia braku bezpieczeństwa, o tyle za pomocą opracowanego na jego bazie KPB można określić również poziom nasilenia trzech źródłowych czynników uogólnionego poziomu osobowościowego syndromu poczucia bezpieczeństwa. Czynniki te określono w terminach odpowiadających trzem podstawowym potrzebom ujętym w Masłowa teorii „motywacji braku”: (1) Bliskość (Bl) – wyznacznik potrzeby przynależności i miłości, (2) Stabilność (St) – wyznacznik potrzeby bezpieczeństwa, (3) Zaufanie do siebie (Zs) – wyznacznik potrzeby szacunku do siebie. Sumę wyników uzyskanych w poszczególnych czynnikach uznaje się za wskaźnik poczucia bezpieczeństwa (PB).

Mając na uwadze określenie empirycznych podstaw współzmienności między charakterologicznie ujmowaną prężnością ego a poczuciem bezpieczeństwa, które – według Masłowa – warunkuje ukierunkowanie rozwoju osobowości ku samoaktualizacji i pełni człowieczeństwa (*self*-transcendencji), włączyłem 14 itemów Bloka Skali Prężności Ego (ER-89) do Kwestionariusza Poczucia Bezpieczeństwa (KPB), tworząc w ten sposób 44-itemowy Kwestio-

nariusz Poczucia Bezpieczeństwa i Prężności Ego (KPB-PE). Osoba badana zaznacza swe ustosunkowanie do poszczególnych stwierdzeń KPB-PE na pięciostopniowej skali: zupełnie fałszywe (0), raczej fałszywe (1), nie jestem zdecydowany (2), raczej prawdziwe (3), zupełnie prawdziwe (4).

Współczynniki rzetelności-stałości (r Spearmana) danych z KPB-PE, uzyskanych od 51 studentek i 23 studentów z dwu badań, z których drugie przeprowadzono po okresie trzech tygodni, są stosunkowo bardzo wysokie: $B1 r_{tt} = .90$; $St r_{tt} = .84$; $Zs r_{tt} = .87$; $PBr_{tt} = .92$; $PE = .76$. Wyniki średnie i inne statystyki opisowe danych z KPB-PE uzyskanych w badaniach 288 osób w wieku lat 18-23 zostały zamieszczone w tabeli 3.

Tabela 3. Statystyki opisowe rozkładu wyników KPB-PE (N = 288)

Czynniki	M	σ	Mo	Kurtoza	Skośność	Błąd st.	Min.	Max.
B1	26.78	5.02	23	-.10	-.41	.30	12	38
St	21.03	6.12	24	-.78	.07	.36	9	36
Zs	21.70	5.29	26	-.47	-.23	.31	9	35
PB	69.52	12.87	74	-.50	-.10	.76	37	99
PE	37.99	4.73	36	-.24	-.24	.28	24	50

W grupie 288 osób zbadanych za pomocą KPB-PE znalazło się 144 mężczyzn i 144 kobiet. Uzyskane przez te dwie podgrupy wyniki opisują statystyki zamieszczone w tabeli 4.

Tabela 4. Wyniki średnie grupy kobiet i mężczyzn i wskaźniki różnic między nimi

Czynniki	Kobiety		Mężczyźni		t	P
	M	σ	M	σ		
B1	26.60	5.12	26.97	4.93	-.63	.5269
St	20.82	6.25	21.24	6.01	-.58	.5644
Zs	20.98	5.48	22.43	5.00	-2.35	.0196
PB	68.40	13.10	70.64	12.57	-1.48	.1394
PE	38.19	4.89	37.79	4.57	.71	.4784

Zamieszczone w tabeli 4 średnie (M) mężczyzn i kobiet nie różnią się istotnie, jedynie w czynniku „Zaufania do siebie” (Zs) mężczyźni uzyskali istotnie wyższy wynik średni. Niemniej biorąc pod uwagę, iż w pozostałych dwu

czynnikach nie wystąpiły istotnie różne wyniki średnie, można by uznać wyniki z tabeli 3 za podstawę do ich próbnej normalizacji w skali T.

Mając na uwadze określenie stopnia współzmienności między danymi określającymi wymiary poczucia bezpieczeństwa a danymi określającymi poziom prężności ego, obliczono uzyskane od badanej grupy osób (N = 288) wskaźniki interkorelacji czynników KPB-PE, które zamieszczono w tabeli 5.

Tabela 5. Wskaźniki interkorelacji między czynnikami KPB-PE i podstawy do ich interpretacji

Czynniki	r	z	P
Bl, St	.35	6.19	<.0001
Bl, Zs	.54	10.20	<.0001
Bl, PB	.78	17.67	<.0001
Bl, PE	.30	5.19	<.0001
St, Zs	.38	6.80	<.0001
St, PB	.77	17.12	<.0001
St, PE	-.04	-.76	.4490
Zs, PB	.80	18.68	<.0001
Zs, PE	.18	3.02	<.0025
PB, PE	.17	2.84	.0045

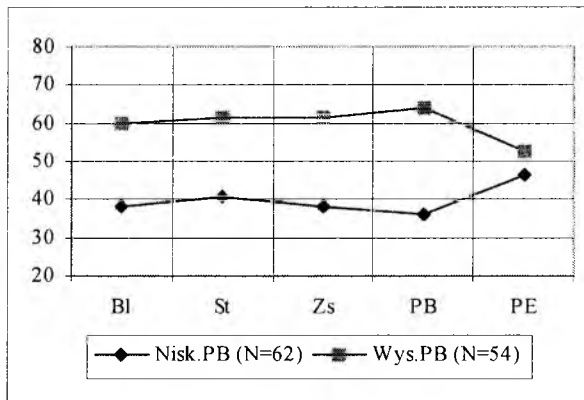
Wskaźniki statystycznej współzmienności trzech podstawowych czynników poczucia bezpieczeństwa są niewątpliwie wysokie, gdyż czynniki te zostały wyodrębnione za pomocą metody Varimax dla zmiennych współzależnych (Uchnast 1990). Przedmiotem szczególnej uwagi w tym wypadku jest raczej wskaźnik współzmienności między poczuciem bezpieczeństwa (PB) a prężnością ego (PE). Wskaźnik ten jest wprawdzie istotnie wysoki (P = .005), ale jednocześnie znaczący dla poczucia bezpieczeństwa czynnik stabilności (St) nie jest bynajmniej współzmienny z prężnością ego. Nadto uzyskany w tych badaniach bardzo niski wskaźnik korelacji (r) ma znak ujemny. Można by zatem sformułować w tym kontekście zasadnie pytanie o funkcję czynnika stabilności w odniesieniu do prężności ego.

Celem ujaśnienia złożoności współdniesień poszczególnych czynników poczucia bezpieczeństwa i prężności ego należałoby najpierw porównać wyniki średnie grup osób, wyodrębnionych z uwagi na uzyskany przez nie wynik ogólny PB i PE poniżej i powyżej jednego odchylenia standardowego od wyniku średniego całej grupy badanych osób (N = 288) dla ujmowanych tutaj zmiennych. Nadto mając na uwadze sprawdzenie empirycznych podstaw opisa-

nego przez Masłowa dylematu rozwojowego „bezpieczeństwo – wzrost”, można by go ująć w terminach „bezpieczeństwo – prężność ego”, którego miarą byłby stosunek wyniku PE do PB. Uzyskane w ten sposób wyniki mogłyby stanowić podstawę do wyodrębnienia grup osób o istotnie znaczącej przewadze PE lub o istotnie znaczącej przewadze PB w stosunku do PE.

Interpretacja uzyskanych danych analizy statystycznej może być bardziej jednoznaczna, jeśli uzyskane wyniki z KPB-PE zostaną przeliczone w skali T na podstawie statystyk zamieszczonych w tabeli 3. W ten sposób wyniki średnie wyodrębnionych grup eksperymentalnych mogą być interpretowane odpowiednio do miary 50 punktów, jako wstępnej normy dla badanej próbki populacji.

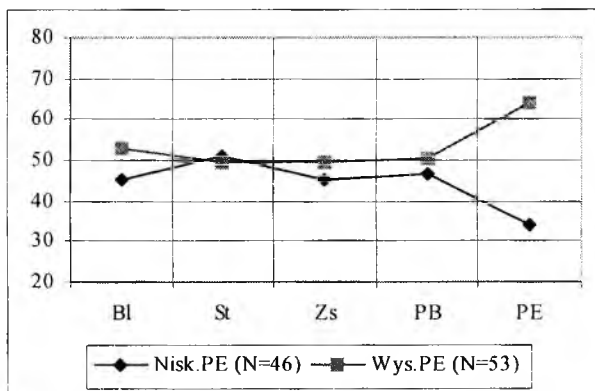
Traktując podejmowane analizy statystyczne jako próby ujaśnienia współodnoszenia się czynników poczucia bezpieczeństwa do jednowymiarowej prężności ego, prezentuję poniżej jedynie w formie wykresów uzyskane wyniki średnie wyodrębnionych grup eksperymentalnych spośród 288 badanych osób.

Wykres 1. Profile z wyników średnich osób o wysokim i niskim poczuciu bezpieczeństwa

Nie jest bynajmniej czymś zaskakującym, że wyodrębnione dwie grupy osób z uwagi na ich wyniki w PB uzyskały bardzo istotnie różny wynik średni we wszystkich czynnikach KPB. Najmniejsza różnica między ujętymi średnimi osób o niskim PB ($M = 46.21$; $\sigma = 10.88$) i osób o wysokim PB ($M = 52.49$; $\sigma = 8.19$) wystąpiła w skali prężności ego (PE), jakkolwiek i w tym wypadku różnica między tymi średnimi jest istotnie wysoka ($t = 3.44$; $P = .0008$).

Zamieszczone na wykresie 2 profile z wyników średnich, uzyskane przez grupy osób wyodrębnionych z uwagi na ich wysoki w stosunku do średniej całej próbki (powyżej 1σ) lub niski (poniżej 1σ) wynik w skali prężności ego (PE), prezentują zupełnie inny obraz syndromu poczucia bezpieczeństwa niż profile wykresu 1.

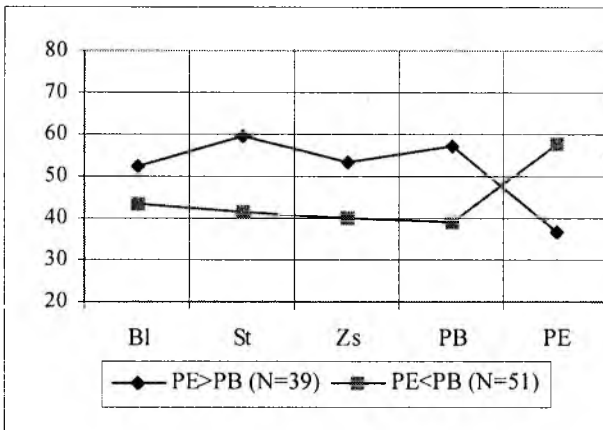
Wykres 2. Profile z wyników średnich osób o wysokiej i niskiej prężności ego

Należy jednak stwierdzić, iż, również w tym przypadku, istotnie różnią się wyniki średnie obu grup eksperymentalnych w czynniku Bl ($t = 3.59$; $P = .0005$), w czynniku Zs ($t = 2.3$; $P = .0236$) i wyniku ogólnym PB ($t = 2.05$; $P = .0427$). Nie różnią natomiast się istotnie między sobą wyniki średnie uzyskane przez grupy eksperymentalne w czynniku St ($t = .67$).

Uogólniając można by stwierdzić, iż wymiary osobowości ujmowane w terminach PB i PE nie tyle są przeciwstawne, ile raczej komplementarne, jakkolwiek mamy tu do czynienia raczej z dość złożoną ich współodpowiednością. Tendencja do wyakcentowywania przeciwstawnego charakteru potrzeby bezpieczeństwa w stosunku do prężności ego może z łatwością pojawić się w kontekście Masłowa stwierdzenia o istnieniu podstawowego dylematu egzystencjalnego, jako powszechnej właściwości natury ludzkiej, który wyrażany jest w terminach: „albo ... albo”; albo bezpieczeństwo, albo wzrost i rozwój. Dlatego potrzebne wydaje się przynajmniej wstępne sprawdzenie, w jakim stopniu zasadne może być ujmowanie poczucia bezpieczeństwa i prężności ego jako wymiarów biegunowo przeciwstawnych. Punktem wyjścia w tym wypadku jest obliczenie dla każdej osoby badanej wskaźnika stosunku jej wyniku w skali

prężności ego do uzyskanego przez nią wskaźnika poczucia bezpieczeństwa (PB – ogólny wynik w KPB) według następującej formuły: $(PE - PB) : (PE + PB)$.

W obliczaniu formuły stosunku $(PE - PB)$ korzysta się z wyników uprzednio przeliczonych w skali T. Wyniki średnie dla obliczonych w ten sposób wskaźników rozkładają się poniżej i powyżej zera, przy czym odchylenie standardowe dla rozkładu wskaźników uzyskanych przez 288 osób wyniosło 0.13. Wyniki o znaku dodatnim powyżej jednego odchylenia standardowego wskazują zatem na przewagę orientacji charakterystycznej dla prężnego ego. Wyniki poniżej jednego odchylenia standardowego, wyniki o znaku ujemnym, wskazywałyby natomiast na przewagę potrzeby ciągłego zapewnienia sobie poczucia bezpieczeństwa. Wyodrębnione w ten sposób grupy o biegunowo przeciwnych orientacjach należałoby scharakteryzować na bazie wyników uzyskanych przez nie w KPB-PE. Wyniki te przedstawione są graficznie na wykresie 3.

Wykres 3. Profile z wyników średnich osób, u których $PE > PB$, oraz osób, u których $PE < PB$

Uzyskane wskaźniki istotności różnic (*t*-Studenta) między wynikami średnimi są bardzo wysokie we wszystkich wymiarach KPB-PE. Najniższy z nich w skali bliskości (Bl) jest stosunkowo wysoki ($t = 4.54$; $P < .0001$).

Bardziej istotne znaczenie w tym wypadku wydaje się mieć jednak fakt, że najwyższym wynikiem w prężności ego ($PE = 57.71$) odpowiadają, zgodnie z założeniem zastosowanej formuły, najniższe wyniki w czynnikach KPB, przy czym najwyższą z średnich jest w tym wypadku średnia w czynniku bliskości ($Bl = 43.25$).

Nadto szczególnie może interesujący jest fakt, iż grupa osób o najniższej prężności ego ($M = 36.64$) uzyskała najwyższy wynik średni w czynniku stabilności ($St = 59.64$). W związku z czym wskaźnik różnicy między wynikami średnimi grup jest bardzo wysoki ($t = 12.23$), prawie równy wskaźnikowi różnicy między średnimi w skali PE ($t = 12.35$).

Wydaje się, że osoby, które weszły do prezentowanych na wykresie 4 profili grup skrajnych, przyjmują opisywaną przez Masłowa strategię dylematu ujmowanego w terminach: albo stabilność poczucia bezpieczeństwa, albo spontaniczny wzrost w zmiennych warunkach życia. Przy czym ukierunkowanie się ku prężności ego nie ma w tym wypadku ugruntowania w źródłowych czynnikach poczucia bezpieczeństwa. Dlatego zasadne wydaje się stwierdzenie, iż ma ono wówczas jedynie charakter życzeniowy. Tym samym wyodrębnione w ten sposób osoby nie reprezentują adekwatnie charakterologicznych właściwości prężności ego.

Trudności, które napotykamy w adekwatnej operacjonalizacji prężności ego, wynikają najprawdopodobniej z tego, iż za punkt wyjścia przyjmuje się najczęściej strategię ustalania różnic, wyakcentowując przeciwstawność, w układzie cech między danym wymiarem prężności ego a, na przykład, czynnikami poczucia bezpieczeństwa. Wówczas prężność ego ujmowana jest jako jedna z cech osobowości, którą można określać poprzez zestaw pozytywnych i negatywnych form zachowania i traktować ją jako podstawę różnicowania osobowości.

Tymczasem termin „prężność ego” może również określać specyficzny układ cech danej osoby, który stanowi podstawę do określania jej raczej w terminach typów charakteru niż w terminach danej cechy osobowości. Przyjmując tę strategię w dalszych poszukiwaniach sposobu operacjonalizacji prężności ego (PE), skoncentruję się na określeniu specyficznego dla PE układu wszystkich trzech źródłowych czynników poczucia bezpieczeństwa na podstawie założeń modelu liniowej regresji wielokrotnej. Ujmowana według tych założeń prężność ego określana będzie jako prężność osobowa (PO), gdyż termin ten wydaje się bardziej adekwatnie odnosić do specyficznego układu charakterologicznych właściwości, jako podstawy różnicowania typologicznego w tym względzie.

IV. EMPIRYCZNE PODSTAWY TYPOLOGIZACJI PRĘŻNOŚCI OSOBOWEJ

W celu określenia stopnia udziału poszczególnych czynników Kwestionariusza Poczucia Bezpieczeństwa w strukturze prężności ego, określanej za pomocą Blocka skali ER-89, zastosowano metodę wielokrotnej regresji krokowej do analizy danych psychometrycznych uzyskanych od prezentowanej wyżej grupy 288 osób. Dane statystyczne z przeprowadzonych obliczeń komputerowych na wynikach przeliczonych, według programu StatView II (*AbacusConcepts*), zostały zamieszczone w tabeli 6.

Tabela 6. Udział czynników KPB w wyjaśnianiu wskaźnika PE w wielokrotnej regresji krokowej

Czynniki KPB	Wagi regresji (b)
Bliskość – BI	.36
Stabilność – St	-.17
Waga regresji (a)	40.56
R – korelacja wielokrotna	.34
R ² – wyjaśniony procent wariacji	.11
R ² – z poprawką na „kurczenie się prognozy”	.11
Błąd standardowy	9.42
df 1	2.00
df 2	285
Wartość cząstkowego testu <i>F</i> >	8.2
Cała wartość statystyki testowej <i>F</i>	18.38
P – Poziom istotności	>.0001

Dane statystyczne z tabeli 5 stanowią podstawę dla podanej niżej formuły (1), według której oblicza się wskaźnik *Prężności osobowej* (PO):

$$(1) PO = BI \cdot 0.36 - St \cdot 0.17 + 40.56$$

Obliczony według powyższej formuły wskaźnik PO uznaje się za miarę przewidywanej prężności osobowej na podstawie wyników liczbowych w KPB.

Wskaźniki PO zostały obliczone dla każdej z osób badanej grupy (N=288). Podstawowe statystyki opisowe uzyskanych wyników są następujące: $M = 49.93$, $\sigma = 3.36$. Dane te stanowią podstawę do przeliczenia wyników surowych PO na wyniki w skali T, których średnia wynosi 50 punktów, a odchylenie standardowe 10 punktów. Ostatecznie wskaźnik PO, znormalizowany w skali T, można by obliczyć w komputerowym arkuszu kalkulacyjnym, np.

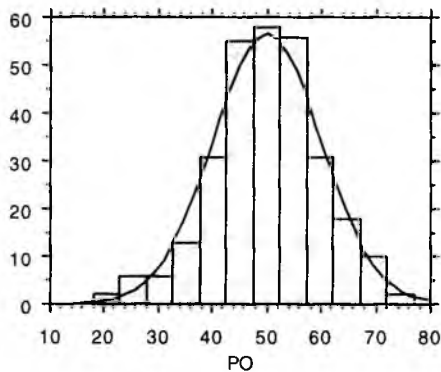
w MSEXcel-u, z uzyskanych przez daną osobę w KPB wyników liczbowych (przeliczonych w skali T) w czynnikach *B1* i *St* stosując formułę (2):

$$(2) PO = (((B1 * 0,36 - St * 0,17 + 40,56) * 10 / 3,36) - (499,3 / 3,36 - 50))$$

Stosując powyższą formułę (2) obliczono znormalizowane wskaźniki PO z danych KPB-PE grupy 288 osób. Wartość psychometryczną zoperacjonalizowanej w ten sposób prężności osobowej (PO) w stosunku do „czystej” miary prężności ego (PE)³ określa nie tylko stosunkowo wysoki wskaźnik ich współzmienności ($r = 0.34$), ale również znacznie wyższe wskaźniki korelacji PO z pozostałymi czynnikami KPB-PE. Dane o wysokości tych wskaźników korelacji zamieszczone są w tabeli 6. Na wykresie 4 natomiast zilustrowany jest graficzny rozkład wskaźników PO, które stanowiły podstawę do określenia omawianej współzmienności.

Tabela 6. Wskaźniki korelacji r wyników PO z czynnikami KPB-PE

	B1	St	Zs	PB	PE
PO	.88	-.13	.38	.44	.34
PE	.30	-.04	.18	.17	1.00

Wykres 4. Rozkład wskaźników PO w badanej grupie 288 osób

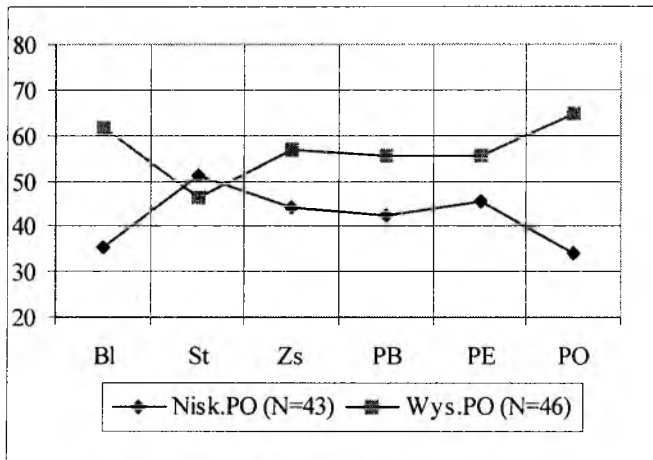
Prezentowany na wykresie 4 rozkład wyników PO jest normalnym rozkładem, który może stanowić podstawę do wyodrębnienia skrajnych grup ekspery-

³ Block (1996) uznał skalę ER-89, której itemy utworzyły skalę PE, jako miarę „Pure Ego-Resiliency”.

mentalnych i przeprowadzenia odpowiednich analiz statystycznych celem określenia występujących między nimi różnic. W skład jednej z nich wejdą osoby, których wskaźnik PO jest o jedno odchylenie standardowe poniżej średniej (Niskie PO). Do drugiej grupy wejdą osoby, których wskaźnik PO był o jedno odchylenie standardowe powyżej średniej (Wysokie PO). Statystyki opisowe wyników w KPB-PE uzyskanych przez te dwie grupy oraz wskaźniki istotności różnicy między nimi zamieszczone są w tabeli 7 i zilustrowane graficznie na wykresie 5.

Tabela 7. Wyniki średnie grup o wysokim (N = 43) i niskim (N = 46) wskaźniku PO oraz wskaźniki istotności różnic między nimi w KPB-PE

Czynniki	Grupa o niskim PO		Grupa o wysokim PO		t	P
	M	σ	M	σ		
Bl	35.14	6.85	61.74	4.84	21.28	<.0001
St	51.00	9.71	46.20	9.11	2.41	.0181
Zs	44.07	10.47	56.61	7.38	6.56	<.0001
PB	42.14	9.36	55.61	7.50	7.52	<.0001
PE	45.58	10.60	55.30	9.61	4.54	<.0001
PO	33.93	6.12	64.89	4.24	27.9	<.0001

Wykres 5. Profile z wyników średnich w KPB-PE uzyskanych przez osoby z grupy o niskiej i wysokiej prędkości osobowej (PO)

Prezentowane na wykresie 5 profile z wyników średnich grup skrajnych w PO są całkowicie zgodne z zamieszczonymi w tabeli 6 wskaźnikami korela-

cji, obliczonymi na danych z całej 288-osobowej próbki. Wyodrębnione grupy o niskich i wysokich wynikach w PO bardzo istotnie różnią się we wszystkich wymiarach KPB-PE. Jednak szczególnie intrygująca w tym wypadku jest zmiana znaku znaczącej różnicy między wyodrębnionymi grupami w czynniku stabilności (*St*).

Tymczasem uprzednio wyodrębnione grupy z uwagi na uśrednioną miarę skali poczucia bezpieczeństwa (*PB*) różnią się między sobą równomiernie we wszystkich czynnikach KPB (por. wykres 1). Podobnie równomierny rozkład wyników różnicy we wszystkich czynnikach KPB występuje w przypadku ujęcia poczucia bezpieczeństwa (*PB*) i prężności ego (*PE*) jako przeciwstawnych biegunów wymiaru doświadczenia dylematu: Bezpieczeństwo (*PB*) – Wzrost (*PE*) (por. wykres 3). W tym jednak przypadku mamy do czynienia z najwyższym wskaźnikiem rozbieżności o znaku dodatnim między wyodrębnionymi grupami właśnie w czynniku stabilności (*St*).

Podejmując się interpretacji danych zilustrowanych na wykresie 5, należałoby zwrócić uwagę przede wszystkim na fakt lustrzanego odbicia kształtu profilu. Chodzi tu bowiem nie tylko o to, że, na przykład, osoby o niskiej prężności osobowej uzyskują wyższe wyniki w czynniku *St*, ale bardziej znaczące jest w tym wypadku to, iż ich wynik w czynniku *St* jest najwyższy z wyników w KPB-PE. Z odwrotną sytuacją mamy do czynienia w przypadku grupy osób o wysokiej prężności osobowej. Innymi słowy, opis wyodrębnionych grup osób powinien by mieć charakter opisu typologicznego, w którym wyakcentowuje się specyfikę układu ujmowanych wymiarów osobowości.

W tabeli 8 zamieszczony jest opis typologiczny osób wchodzących w skład grup o wysokiej i niskiej prężności osobowej. W opisie treści poszczególnych czynników uwzględniono zarówno treściowy aspekt przedmiotu pomiaru, jak i jego pozycję w profilu danej grupy (por. wykres 5).

W opisach symptomów prężności ego lub poczucia bezpieczeństwa (tabele 1 i 2) dookreślano znaczenie każdego z nich poprzez podanie opisu przeciwnego bieguna odnośnego symptomu. Tymczasem w typologicznym opisie (tabela 8) należy interpretować znaczenie danego czynnika z uwagi na jego pozycję wśród pozostałych czynników.

W związku z powyższym stwierdza się, że prężność osobowa ma swoje ugruntowanie w poczuciu bliskości (*Bl*) i w zaufaniu do siebie (*Zs*). W tym przypadku stosunkowo niski wynik w czynniku stabilności (*St*) należy interpretować w aspekcie gotowości do akceptacji ryzyka utraty nabytej rutyny i pewności siebie z racji angażowania się w nowe, czasem zaskakujące sytuacje i podejmować wynikające z nich zadania.

Osoby o niskiej prężności osobowej uzyskały kolejno najwyższe wyniki w czynniku stabilności (St) i w czynniku zaufania do siebie (Zs). Można zatem stwierdzić, iż są one skoncentrowane na sobie, na zabezpieczeniu i wzmocnieniu aktualnego stanu posiadania, własnego *status quo*. Dążenie do wzmocnienia poczucia stabilności można by zatem interpretować jako dążenie do zdobycia pewnej rutyny, do ujednolicenia warunków i sposobów działania, by było ono zawsze skuteczne i stanowiło podstawę do wzmocnienia zaufania do siebie

Tabela 8. Opis typologiczny prężności osobowej w aspekcie trzech podstawowych czynników motywacyjnych poczucia bezpieczeństwa

Wysoka prężność osobowa: Dynamiczna równowaga i otwartość na rozwój	Niska prężność osobowa: Zabezpieczanie i afirmacja siebie
<p>1) Bl – Ma poczucie bliskości w stosunku do innych i jest otwarty na bieżące sprawy. Zna swoje miejsce w świecie i czuje się potrzebny.</p> <p>Środowisko domowe miał/ma raczej szczęśliwe; przekonany o życzliwej akceptacji siebie ze strony innych.</p> <p>Świat jest raczej bezpiecznym i przyjemnym miejscem do życia. Zachowuje się swobodnie i spontanicznie.</p> <p>Na ogół jest zadowolony z życia, ma dobre samopoczucie; warunki do życia ocenia jako pomyślne i swoją przyszłość widzi raczej pozytywnie.</p> <p>Życzliwie nastawiony do otoczenia; wspaniałomyślny dla przyjaciół.</p>	<p>1) St – Troszczy się o zapewnienia sobie poczucia bezpieczeństwa, stabilizacji, czegoś, na co można liczyć nie tylko w chwili obecnej, ale i w dalszej przyszłości.</p> <p>W nowych i nieoczekiwanych sytuacjach łatwo traci przytomność umysłu, kontrolę nad własną impulsywnością i nastrojowością.</p> <p>Odroczenie zaspokojenia doraźnych potrzeb wzbudza poczucie zagrożenia, uzalanie się nad sobą.</p> <p>Rygorystycznie przestrzega ustalonego porządku, rytmu zajęć codziennych, rutynowej ich organizacji i wykonywania.</p> <p>Skłonny do podejrzliwości, drażliwości i nerwowości; nęka go możliwość zagrożenia.</p>
<p>2) Zs – Przejawia zaufanie do siebie, ciekawość nowych rzeczy, śmiałość, odwagę i poczucie kompetencji. Zachowuje przytomność umysłu i szybko odzyskuje równowagę emocjonalną, gdy coś mu się nie uda.</p> <p>Ma poczucie siły, dynamizmu życia, pewności siebie i gotowości do odważnej rywalizacji z innymi.</p> <p>Ma swobodny sposób bycia z osobami o innych poglądach.</p>	<p>2) Zs – Jest przekonany, że może zaufać tylko sobie, własnej zaradności i kompetencji.</p> <p>Szacunek i zaufanie u innych zdobywa poprzez wykazanie się własną siłą, przedsiębiorczością czy sprytem.</p> <p>Okazuje pewność siebie, śmiałość i odwagę dopiero w sytuacji wyraźnego zagrożenia czy rywalizacji z innymi.</p> <p>Pozwala sobie na swobodny sposób bycia, tolerancję wobec poglądów innych, gdy jest pewny, że panuje nad bieżącą sytuacją.</p>

Wysoka prężność osobowa: DYNAMICZNA RÓWNOWAGA i otwartość na rozwój	Niska prężność osobowa: Zabezpieczanie i afirmacja siebie
<p>3) St – Nowe opinie, rzeczy, zdarzenia, które są nawet intrygujące czy zaskakujące, raczej wzbudzają zainteresowanie niż lęk czy szok.</p> <p>W sytuacji nowej i trudnej potrafi zachować przytomność umysłu i równowagę emocjonalną.</p> <p>Nie jest skłonny do uzalania się nad sobą, nawet wówczas, gdy nie może zaspokoić różnych potrzeb.</p> <p>Potrafi krytycznie ustosunkować się do przejawów własnej podejrzliwości, drażliwości czy nerwowości.</p>	<p>3) Bl – Uważa, że świat nie jest całkiem bezpiecznym i przyjemnym miejscem do życia.</p> <p>Środowisko domowe nie zapewniało mu oparcia i dobrego startu w życiu. Nęka go poczucie doznanego zawodu czy krzywdy wyrządzonej mu przez bliskich.</p> <p>Swobodnie i spontanicznie zachowuje się, gdy jest z wypróbowanymi przyjaciółmi i gdy może kontrolować bieg wydarzeń.</p> <p>W stosunku do obcych zachowuje stosowną ostrożność.</p>

i własnej zaradności życiowej. Wyakcentowanie znaczenia potrzeby wzmacniania zaufania do własnych umiejętności ma podstawy w uzyskiwanych przez osoby z tej grupy najniższego wyniku w czynniku *Bl*, to jest w wymiarze otwarcia się na kontakty z innymi i poczucia bliskości w stosunku do nich.

Ujmowane typy osobowości wyrażają dwie różne orientacje życiowe, których nie należałoby ujmować w sposób uproszczony w terminach przeciwstawnych sobie biegunów motywacyjnych: patologia uwarunkowana mechanizmami regresji niezaspokojonych potrzeb podstawowych vs. zdrowie i spontaniczny wzrost przez zaspokojenie meta-potrzeb (*Being-values*).

Opublikowane w 1990 r. główne dzieło Masłowa *Motywacja i osobowość* (tłumaczenie II wydania z 1970 r.; I wydanie – 1954) przyczyniło się niewątpliwie do rozpowszechnienia się jego koncepcji zdrowia psychologicznego jako bezpośredniego skutku zaspokojenia potrzeb podstawowych (s. 113). Jednak w jednej ze swych ostatnich publikacji Masłow (1971, 282) przyznaje, iż zaspokojenie potrzeb podstawowych, potrzeb braku (*deficiency needs*), ukierunkowuje wprawdzie ku spontanicznej samoaktualizacji, ale nie zapewnia to jeszcze optymalnego zdrowia psychologicznego i rozwoju ku „pełni człowieczeństwa”. Rozwój ten uwarunkowany jest raczej przez specyficznego rodzaju zdolność do poznania (*Being-cognition*) i realizowanie meta-wartości (*Being-values*).

Ostatecznie Masłow (1971, 223 n.) wyróżniał dwa rodzaje stanu psychologicznego zdrowia: *zdrowie dostateczne* (*merely healthy*) i *pełne zdrowie*. Pełne

zdrowie przejawiają *transcenders*, tj. osoby transcendujące indywidualistyczne aspekty samoaktualizacji poprzez zachowania synergistyczne ukierunkowujące ku pełni człowieczeństwa według zasad *Politics 3* (Maslow 1977). Tego rodzaju rozwój następuje przez realizację uniwersalistycznych wartości, demokratycznych postaw, bezinteresownej miłości do innych (*agapean love*), holistycznej i twórczej aktualizacji całości życia. Uogólniając, Maslow (1971, 281n.) stwierdza, że ludzie o jedynie *dostatecznym* zdrowiu (*merely healthy*) są bardziej skoncentrowani na adekwatnej ekspresji siebie i wykorzystywaniu własnych zdolności do skutecznego radzenia sobie w świecie; są raczej działaczami i pragmatykami niż myślicielami czy artystami. Osoby natomiast o *pełnym* zdrowiu są bardziej innowacyjne i odkrywcze, podatne na „doświadczenia szczytowe” (ekstazy, mistyczne, sakralne) i mające znacznie lepszy wgląd w sens (*Being-cognition*) i holistyczną funkcję meta-wartości (*Being-values*).

Maslowa opis osób o *pełnym zdrowiu* odpowiada w dużej mierze temu, co charakteryzuje prężność osobową. Dlatego też zasadne okazuje się włączenie skali prężności ego do Kwestionariusza Poczucia Bezpieczeństwa. Uogólniony wskaźnik poczucia bezpieczeństwa (PB), który najczęściej traktuje się jako zoperacjonalizowane statystyczne kryterium różnicowania osób, nie określa bowiem jednoznacznie poziomu i charakteru zdrowia psychologicznego i ukierunkowania na rozwój. Tymczasem wskaźnik prężności ego (PE) może stanowić podstawę do wstępnych interpretacji uzyskanego poziomu poczucia bezpieczeństwa (PB) w aspekcie ukierunkowania się danej osoby na rozwój i wzrost możliwości skutecznego radzenia sobie w zmiennych warunkach życia.

Nadmienić należy, że wskaźniki PB i PE są jedynie uśrednioną miarą danych z samoopisu za pomocą stwierdzeń KPB-PE. Tymczasem wskaźnik prężności osobowej (PO) jest znormalizowaną miarą relacji strukturalnej między prężnością ego (PE) a podstawowymi trzema wymiarami poczucia bezpieczeństwa (Bl, St, Zs). Dlatego wskaźnik PO można uznać za bardziej jednoznaczną podstawę charakterologicznego opisu osoby badanej za pomocą KPB-PE w aspekcie osobowościowych uwarunkowań dobrego funkcjonowania, stanu jej zdrowia psychologicznego i dynamiki jej tendencji rozwojowych.

Ujmowana prężność osobowa przejawia się najpierw w zdolności do zajęcia odpowiedniej pozycji (stanowiska) w danym otoczeniu zachowania i „otwarcia się” na jego elementy składowe i uczestniczenie w aktualnych zdarzeniach. Wyraża się to najczęściej w poczuciu bliskości w stosunku do innych i łatwości zadomowienia się w swoim otoczeniu. Tego rodzaju sposób funkcjonowania okazał się współzmienny z poczuciem zaufania do siebie i własnych zdolności do adekwatnego radzenia sobie w realizacji zamierzeń i zadań życiowych

w zmieniających się warunkach działania. W terminach potocznych można by ująć prężność osobową jako zdolność do utrzymania „pionu”, który zapewnia nie tylko adekwatne „ugruntowanie”, ale również zachowanie właściwej sobie postawy w stosunku do zachowania otoczenia oraz wyjście naprzeciw i uczestniczenie w tym, co się wokół dzieje.

Nadto zwraca się uwagę, iż prężność osobowa przejawia się w zdolności do zachowania przytomności umysłu i emocjonalnej równowagi w sytuacji trudnej, nowej czy nawet zaskakującej. Przy czym akcentuje się wówczas, iż chodzi tutaj nie tylko o adekwatną kontrolę własnych reakcji emocjonalnych, ale również o uważne „dostrajanie” własnych sprawności odpowiednio do wymogów danej sytuacji. W istocie zatem osoba prężna wydaje się bardziej skoncentrowana na adekwatności swego „dostrajania się”, niż na skuteczności kontroli własnych reakcji emocjonalnych. W związku z czym szczególne znaczenie wydaje się mieć w tym wypadku uwzględnienie „horyzontu” (wymiaru) odniesień i orientacji w otoczeniu zachowania, który warunkuje ocenę (wyważenie) stopnia adekwatności czy odpowiedniości własnego uczestniczenia w danej sytuacji i „dostrajania” własnych działań odpowiednio do jej dostępności i jej wymogów.

Prężność ujmowana w powyższym kontekście jest czymś więcej niż tylko właściwością (cechą) struktury osobowości. Chodzi tu bowiem raczej o specyficzną dla człowieka zdolność do organizacji i rozwoju własnej aktywności w zmiennych warunkach życiowych poprzez właściwe sobie „ugruntowanie” w otoczeniu zachowania, które ma stosunkowo wyraźny „horyzont” odniesień i orientacji. Przy czym zarówno „ugruntowanie”, jak i „horyzont odniesień” odnoszone są do jednostki ludzkiej jako żyjącej całości, tj. jako konkretnej osoby spostrzegającej własne możliwości i ograniczenia w danej sytuacji życiowej. W tym też kontekście zasadne wydaje się używanie wyrażenia „prężność osobowa” zamiast „prężność ego”.

Podsumowując można by stwierdzić, że osoby o niskiej prężności osobowej koncentrują się głównie na skutkach bezpośredniego kontaktu. Ich funkcjonowanie ujmuje się wówczas najlepiej w terminach zachowania reaktywnego, proaktywnego lub transakcyjnego.

Tymczasem jednostki o wysokiej prężności osobowej przejawiają raczej tendencję do współuczestniczenia z obiektem relacji we właściwych dla siebie wymiarach „ugruntowania” oraz „horyzontu” odniesień i orientacji. Wymiary te umożliwiają adekwatną ocenę zmienności biegu zdarzeń, ich różnicowanie i selekcyjonowanie, oraz wartościowanie możliwości każdego z uczestników

relacji. Tym samym w znaczący sposób zwiększają stabilność przebiegu relacji i warunkują zrównoważone i synergistyczne współdziałanie.

Powyższe ujęcie prężności osobowej znajduje uzasadnienie w J. Gibsona (1979) ekologicznym podejściu do percepcji i jej funkcji w organizacji zachowania (por. Uchnast 1995).

BIBLIOGRAFIA

- Beardslee W. R. (1989). The role of self-understanding in resilient individuals: The development of a perspective. *Journal of American Orthopsychiatric Ass.*, 59(2), 266-278.
- Block J. (1965). *The challenge of response sets. Unconfounding meaning, acquiescence, and social desirability in the MMPI*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Block J. (1971). *Lives through time*. Berkeley, CA: Bancroft.
- Block J. (1991). *Prototypes for the California Adult Q-Set*. Berkeley: Department of Psychology, University of California.
- Block J., Kremen A. M. (1996). IQ and Ego-Resiliency: Conceptual and empirical connections and separateness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(2), 349-361.
- Brody N. (1992²). *Intelligence*. San Diego: Academic Press.
- Garmezy N., Masten A. S. (1986). Stress, competence, and resilience: Common frontiers for therapist and psychopathologist. *Behavior Therapy*, 17, 500-521.
- Gibson J.J. (1979). *The ecological approach to visual perception*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Goleman D. (1997). *Inteligencja emocjonalna*. Poznań: Media Rodzina of Poznań.
- Klohnen E. C. (1996). Conceptual analysis and measurement of the construct of ego-resiliency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 1067-1079.
- Kolton M. S., Dwarshuis L. (1973). A clinical factor analytic method for inferring construct meaning. *Educational and Psychological Measurement*, 33, 653-661.
- Kosmitzki C., John O. P. (1993). The implicit use of explicit conceptions of social intelligence. *Personality and Individual Differences*, (15), 11-23.
- Lifton R. J. (1993). *The protean self: Human resilience in an age of fragmentation*. New York: BasicBooks.
- Maslow A. (1986). *W stronę psychologii istnienia*. Warszawa: IW Pax (*Toward a Psychology of Being* – I wyd. Princeton NJ 1962, D. Van Nostrand).
- Maslow A. (1971). *The farther reaches of human nature*. New York: The Viking Press.
- Maslow A. (1990). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: IW Pa (*Motivation and Personality* – I wyd. 1954, II – 1970).
- Maslow A. (1977). Politics 3. *Journal of Humanistic Psychology*, 17(4), 5-20.
- Maslow A., Birch, E., Honigmann I., McGrath F., Plason A., Stein M. (1952). *Manual for the Security-Insecurity Inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, Inc.
- Robins R. W., Oliver J. P., Caspi A., Moffitt T. F., Stouthamer-Loeber M. (1996). Resilient, overcontrolled, and undercontrolled boys: Three replicable personality types. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(1), 157-171.
- Sternberg, R. J., Smith, C. (1985). Social intelligence and decoding skills in nonverbal communication. *Social Cognition*, (3), 168-192.

- Uchnast Z. (1990). Metoda pomiaru poczucia bezpieczeństwa. W: A. Januszewski, Z. Uchnast, T. Witkowski (red.), *Wykłady z psychologii w KUL*. Lublin: RW KUL, t. 5, s. 95-108.
- Uchnast Z. (1995). Zdarzenia życiowe osoby ludzkiej: Podejście ekologiczne. *Roczniki Filozoficzne*, 43(4), 5-23.
- Walker R. E., Foley J. M. (1973). Social intelligence: Its history and measurement. *Psychological Reports*, 33, 839-864.

PERSONAL RESILIENCE: EMPIRICAL TYPOLOGY AND METHOD OF MEASUREMENT

S u m m a r y

Ego-resilience (ER), defined and operationalized by J. Block, has been made more precise as regards A. Maslow's conception of the motivational factors of security (Security Feeling Syndrome – SFS) and psychological health, as a characterological determinant of whether an individual functions adequately in the changing and often stressful circumstances. In order to measure ER and SFS J. Block's ER-89 scale was employed and the author's factor version of A. Maslow's Security-Insecurity Inventory.

144 men and 144 women, aged 18-23, took part in the research. A statistically significant co-variability has been found between ER and the factors of security (SFS). Moreover, having used the multiple regression model, ego-resilience between ER and SFS factors was operationalized in terms of personal resilience – PR, as a continuous variable. This variable may form a basic ground for empirical typology in the sense of a characterologically interpreted PR.

The subjects with a high PR index are characterized by a high level of the sense of intimacy, confidence and openness in relation to their closest surrounding. They trust their own competence and ability to employ their personal and accessible means to behave as adequate as possible. They reveal a tendency to obtain rather lower scores as regards the factor of stability, a fact that should be interpreted as their readiness to accept the risk of losing acquired routine and self-confidence when committing himself to new, often surprising, situations, and undertaking respective tasks.

The persons of a low personal resilience have the highest scores in the factor of stability and the factor of self-confidence, and the lowest level as regards the sense of intimacy and openness to their surrounding. They are concentrated on themselves, on safeguarding and supporting the actual *status quo*.

The types of personality that have thus been distinguished express two different orientations in life. They should not be simplified in terms of two polar traits of personality, ways of behaviour, or even in terms of the existential dilemma: security-growth, as described by Maslow.

Translated by Jan Kłos